

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Katedra fundamentální a dogmatické teologie

Ing. Pavol Dravecký

KRITIKA NOVÉHO ATEIZMU

Bakalářská práce

Vedoucí práce: ThLic. David Bouma

PRAHA 2010

Poděkování patří vedoucímu mé práce ThLic. Davidu Boumovi za jeho cenné rady a nadlidsky shovívavý krizový management, a také mé manželce a malé Elizce za trpělivost a podporu v mých pozdních akademických počinech.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Praze dne 28.04.2010

Obsah

Obsah.....	2
Úvod.....	3
1 Dôkaz neexistencie Boha	5
1.1 Boh ako vysvetlenie prírody.....	9
1.2 Nevysvetliteľná komplexnosť	13
1.2.1 The ultimate 747 Gambit	13
1.2.2 Evolúcia ako riešenie	16
1.3 Dawkinsova obrana	18
1.3.1 Únik pred vedou.....	18
1.3.2 Vševedúcnosť teológov.....	22
2 Boh a morálka	24
Záver.....	30
Zoznam použitej literatúry a prameňov	33
Anglická anotácia.....	36

Úvod

„Boh pravdepodobne neexistuje. Tak sa prestaňte strachovať a užívajte si života.“ Toto je nápis, ktorý zviditeľnil ateistického aktivistu a biológa Richarda Dawkinsa natoľko, že sa cez široké mediálne pokrytie tejto reklamnej kampane dostal až do mojej obmedzenej pozornosti. Čo mala byť pôvodne malá agitka 30 tabúľ, sa rozrástlo vďaka individuálnym príspevkom cez 150 tisíc ľudí, až si heslo našlo cestu na 800 autobusov v celom Anglicku¹.

Toto je len jeden z mnohých nedávnych prejavov „Nového ateizmu“, ktorým médiá a akademická obec označujú nový myšlienkový prúd otvorene kritizujúci náboženstvo z pozície modernej vedy. Niekoľko náučno-vedeckých publikácií v ostatných 3-4 rokoch, najmä z pera Richarda Dawkinsa, Samuela Harrisa, Daniela Dennetta a Christophera Hitchensa, sa umiestnilo na predných priečkach predávanosti v Amerike, Veľkej Británii a ďalších západných krajinách². Úmerne ich úspechu vyvolali ohlas ako v akademicko-vedeckej obci formou podporných či oponujúcich odborných článkov, tak i v populárnej kultúre v podobe najrôznejších nadväzujúcich kampaní, fór, kníh, videí a web stránok. I v Česku prebehla po minuloročnom vydaní prekladu Dawkinsovho *God Delusion* pomerne intenzívna debata³.

Spomenutí autori napádajú tradičné náboženstvá vo všetkých jeho konštitučných prvkoch, od existencie Boha, dôveryhodnosti Zjavenia, ich násilnej histórie, až po oprávnenosť „indoktrinácie“ detí či ich vplyv v morálke a politike. Naopak chcú slovami Dawkinsa obhájiť, že „byť ateistom je realistickou ambíciou, a to hrdinskou a krásnou. Ateista, môže byť šťastný, vyrovnaný, morálny a intelektuálne vyspelý.“⁴

Pretože má tento myšlienkový prúd tak široký záber, a odpovede naň sú tak sporadické a roztrieštené, v tejto práci sa budem zaoberať len najzákladnejšími otázkami, na ktorých stojí ďalší rozvoj argumentácie nových ateistov.

1 The Atheist Bus Campaign: JustGiving, <http://www.justgiving.com/atheistbus>.

2 Porov. AIKMAN, David: Puncturing Atheism, in: Christianity Today, 51 (10), 2007, 110.

3 Za všetkých spomeniem rozhorčený článok profesora Pospíšila pre *Perspektivy*, ktorý nižšie citujem, a kolokvium CMTF UP na tému vzťahu vedy a náboženstva, z ktorej zborník žiaľ zatiaľ nie je dostupný.

4 „to be an atheist is a realistic aspiration, and a brave and splendid one. You can be an atheist who is happy, balanced, moral, and intellectually fulfilled.“ (Preklad PD): DAWKINS, Richard: *The God Delusion*, Ealing: Bantam Press, 2006, 1.

V prvom rade pôjde o skúmanie, nakoľko obstoja tézy o neúčinnosti Boha⁵ pri vysvetľovaní prírody a morálky: Je primárnym dôvodom vzniku náboženstva nevysvetliteľnosť niektorých prírodných javov? A ak aj áno, existuje prijateľná ateistická alternatíva? Je idea Boha zdrojom násilia? Môžu pretrvať dnešné etické normy aj bez odkazu na transcendentno? V závere sa napokon zamyslím nad príčinami prekvapivej popularity ateizmu práve v dnešnej dobe.

V práci budem argumenty ateistov opierať o druhé najnovšie a zároveň najznámejšie dielo Richarda Dawkinsa, *Boží blud*⁶, a niekoľko kratších článkov podobne zmýšľajúcich vedcov. Proti nim postavím argumenty oponujúcich filozofov, teológov a prírodných vedcov. V tomto ohľade bude stret náročný, pretože vo svetle takmer 400-stranovej Dawkinsovej knihy písanej voľným živo anekdotickým štýlom bez systematickej štruktúry sa odborná analýza javí ako suchá a nepresvedčivá. Preto sa budem snažiť hľadať, aké skutočné odborné tézy sa pod nánosom rozprávačského štýlu nachádzajú, a až tie podrobím kritike.

V mojej analýze zakaždým začnem stručným predstavením ateistického argumentu, ktorý kriticky zhodnotím vlastnou i cudzou odbornou analýzou. V prvej časti sa budem zaoberať otázkou Boha ako stvoriteľa prírody a v druhej morálkou a jej transcendentným ukotvením.

5 V tejto práci sa budem pre jednoduchosť zaoberať, rovnako ako Dawkins, len Abrahámovým, resp. kresťanským Bohom.

6 Táto mimochodom veľmi čítavá publikácia vyšla v Česku len minulý rok vo vydavateľstve Academia. Keďže môj záujem o túto problematiku je o niečo starší, v záujme zachovania kontinuity v tejto práci používam anglický originál.

1 Dôkaz neexistencie Boha

Prístup „nových ateistov“ je zložitý tým, že v snahe o vyššiu čítavosť ich diel sú vážne diškurzy vo vedeckom jazyku prekladané anekdotami, ironickými poznámkami a neúplnými citátmi⁷. Preto ak v tejto práci predstavím jadro ich argumentácie, nebude obraz o ich pádnosti úplný – svojich čitateľov totiž v prvom rade pripraví podobnými útržkovitými sťažnosťami, a len námatkovo medzi nimi rozvíjajú dôkazné vlákno. Pokúsim sa teda extrahovať relevantné myšlienky a predstaviť ich ako ucelený rozvoj.

Boh je pre tieto účely definovaný ako „nadprirodzené rozumové bytie, ktoré stvorilo vesmír a všetko v ňom, vrátane nás“⁸. Boh je predstavený ako odpoveď na otázku po nevysvetliteľnej komplexnosti prírodného sveta, vrátane ľudského vedomia. Ak tento Boh do svojho stvorenia stále zasahuje pomocou zázrakov, vyplýva z toho, že nie je možné udržať náboženstvo a vedu ako dve striktne oddelené magistéria, ktoré nemajú žiaden prienik. Naopak, náboženské teórie by mali byť podrobované rovnakej skepse a Popperovskému overovaniu⁹ ako každá iná vedecká teória, pretože sa pozorovateľného sveta bezprostredne týkajú, napr. nevedeckou vierou v účinnosť modlitby.

V tomto testovacom postupe sú po jednom skúmané historické „dôkazy“ o existencii Boha, aby bolo ukázané, že žiaden z nich neobstojí. Keďže väčšina z nich bola ešte za času ich formulácie spochybnená, či už explicitne alebo implicitne je napokon adresovaný jeden – „Hodinárova analógia“¹⁰, t.j. teleologický argument. Jeho nosná myšlienka o potrebe inteligentného plánu na vysvetlenie zložitosti prírody je vyvrátený Darwinizmom, ktorý ukazuje, ako sa z kvalitatívne nižších entít môžu náhodným neintencionálnym procesom za dostatočný čas vyvinúť komplexné. Tento poznatok zrejme nemôže byť použitý na samotný vznik vesmíru¹¹, každopádne je však idea Boha –

7 Napríklad veľkú časť Dawkinsovej podkapitoly o polyteizme tvorí rozprava o výroku Jána Pavla II o Pane Márii, pričom rozlišovanie medzi Pannou Máriou fatimskou, lurdskou, atď. má byť znakom jeho polyteizmu (porov. DAWKINS: op. cit., 35). Už z letného pohľadu na štruktúru textu, ktorý je fragmentovaný rôznymi účelovo vybranými citátmi a príhodami z autorovho života, možno spozorovať, že tento prístup si zachováva v celom diele.

8 DAWKINS: op. cit., 31.

9 Tu odkazujem na tézu Karla Poppera z filozofie vedy, ktorá požaduje, aby vedecká hypotéza bola považovaná za vedeckú len ak je principiálne spochybniteľná. Ak spochybnená bude, môže byť nahradená inou.

10 Zrejme najexplicitnejšie formulovaná Williamom Paleym v roku 1802, ešte sa k nej vrátíme.

11 Aj keď sa dá vysvetliť, ako sa z anorganických látok postupne vyvinie napr. oko, nie je možné použiť ten istý mechanizmus na vysvetlenie vzniku samotného vesmíru z ničoho. Sám Dawkins ale tvrdí, že je len otázkou času, kedy sa obdoba Darwinovej teórie objaví v kozmológii počiatku vesmíru (!).

stvoriteľa podľa Occamovej britvy¹² zavrhnutá, pretože na vyriešenie problému zavádza ešte komplexnejšiu entitu než je samotný vesmír (všemohúci a vševediaci Boh), ktorá, kuriózne, vysvetlenie nepotrebuje.

Keď je raz Božia neexistencia takto „vedecky“ preukázaná, nasleduje teleologická obhajoba – síce sme dôkazne prišli k záveru, ale sú akceptovateľné jeho dôsledky? V otázke náboženstva ide hlavne o možnosť existencie morálky bez transcendentného základu, a zmysel – ako protiklad „mechanizmu fungovania“ – života a sveta. Ateisti štandardne odpovedajú tým, že náboženstvo má dlhú násilnú históriu („predstavte si, že by nebolo (...) 11. septembra“¹³), že morálne správanie len zo strachu z večného zatratenia je eticky problematické, a že nie náboženské texty sú zdrojom morálky, ale akýsi ľudský étos, ktorý naopak určuje, ktoré časti posvätných textov sa rozhodneme rešpektovať a ktoré ignorovať¹⁴. Na otázku po zmysle odpovedajú evolučne danou morálkou a obvinením veriacich z excesívneho zamerania na posmrtný život.

V nasledujúcich dvoch častiach sa pokúsim ukázať, že celé uvedené argumentačné vlákno je spochybniteľné vo viacerých bodoch, a tak je príliš sebavedomé pokladať ho za presvedčivý dôkaz proti viere v Boha.

Na túto úlohu sa možno pozeráť ako na reakciu na modelový ateistický argument

1. Je iracionálne prijať vieru v Boha bez dostatočných dôkazov
2. Neexistuje dostatok dôkazov alebo dôvodov pre vieru v Boha
3. Viera v Boha je iracionálna¹⁵.

Proti tejto schéme môže veriaci odpovedať buď (a) tvrdením, že toto odvodenie je pravdivé, viera je iracionálna, ale že je to tak v poriadku, alebo (b) môže klasicky útočiť na druhú premisu pomocou prirodzenej teológie poukazovaním na rôzne doklady Božej aktivity vo svete, alebo sa dá dokonca (c) spochybníť prvú premisu a tvrdiť, že viera v Boha je obhájitelná aj bez akýchkoľvek dôkazov, pretože sa jedná o „riadne základné

12 Occamova britva je hypotetické pravidlo filozofie vied, ktoré tvrdí, že ak nejaká časť teórie nie je pre dosiahnutie výsledkov nevyhnutná, do teórie nepatrí. Inými slovami, v prípade dvoch ekvivalentných vysvetlení vyberieme to, ktoré je jednoduchšie.

13 DAWKINS: op. cit., 1.

14 Napríklad Desatoro je medzi veriacimi všeobecne uznávaný štandard, no príkazy o príprave jedál či zaobchádzaní s otrokmi sú dnes odmietané ako dobovo podmienené.

15 PLATINGA, Alvin: Faith and Rationality, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983, 27.

presvedčenie¹⁶, rovnako ako napríklad presvedčenie o existencii minulosti. V tejto práci sa tak či onak stretne so všetkými vymenovanými.

Ale azda predtým, než sa pustím do priamej konfrontácie s ateistickými tvrdeniami, na chvíľu sa podľa rady Tomáša Halíka zastavím a skúsím nájsť spoločnú pôdu, ktorú s ateizmom ako kresťania zdieľame.

Prvým styčným bodom je ateistami tak hlasne propagované kritické myslenie, skepticizmus, racionalita. Halík tvrdí, že „čo je bez chvenia, nie je pevné“, a pre vieru to platí o to viac, o čo je rigidná viera nebezpečná. Ak si človek nie je ochotný pripustiť, že jeho viera trpí, že je ohrozená, že prekonáva krízu, tak sa vystavuje jednak riziku, že sa bude snažiť tieto pochybnosti zahlušiť fanatizmom a chorobnou snahou šíriť ju ďalej, a jednak riskuje, že spyšnie, ustrnie a naruší pokoru charakteristickú pre vzťah s Bohom. Preto je každý zrelý kresťan vybavený skúsenosťou pochybnosti a preto nerozumie obvineniu ateistu, že pestuje slepú vieru. Túto spoločnú reč pochybnosti uvádza aj kardinál Ratzinger v samotnom začiatku Úvodu do kresťanstva¹⁷, keď tvrdí, že rovnako ako veriaci je každodenne zvieraný pochybnosťou, že mimo tento svet nie je nič, tak aj neveriaci pochybuje, či je jeho náhľad na svet úplný.

O skúsenosti pochybností v živote kresťana Halík hovorí ako o období „Božieho mlčania“, ktoré je obdobím temným, a ktoré zakúsil podľa Písma i človek Ježiš krátko pred svojou smrťou. Toto je azda naj dôvernejším spoločným momentom kresťana a ateistu, pretože ani jeden nie je schopný vnímať prítomnosť Boha, a teda je ich momentálny bolestný stav „existenciálneho ateizmu“ totožný. Ako pripomína Metz, „ak budeme hovoriť o Vzkriesenom tak, že vo zvesti o vzkriesení nebude počuť krik Ukrižovaného, je to mytológia o víťazovi, nie kresťanská teológia.“¹⁸ Práve preto, že do príbehu evanjelia patrí Veľký piatok i Veľkonočná nedeľa, nemôže kresťan odvrhnúť ani chvíľu bolesti a hlásať tento heroický mýtus, ale ani ignorovať chvíľu víťazstva nad smrťou a prepadnúť tak ateistickej beznádeji.

Preto je správnou odpoveďou ateistovi, a v tejto práci sa jej budem snažiť držať, nie „Ty sa mylíš – pozri, tu sú dôkazy Božej existencie“, ale skôr sa mu pokúšam povedať:

16 „properly basic belief“

17 RATZINGER, Joseph: Úvod do kresťanství, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

18 Cit. podľa HALÍK, Tomáš: O ateismu, pochybnostech a víře, 2005, www.halik.cz/clanky/o_ateismu_pochybnostech_vire.php.

‘Áno, ja ti rozumiem. Toto je skúsenosť, ktorá zodpovedá aj mojej skúsenosti, aj mojej ceste viery. Jediné, čo môžem povedať je, že táto temnota nebude mať posledné slovo. Po Veľkom piatku veci ešte pokračujú.’¹⁹

Treba povedať, že Dawkins sa určite nehľási k takýmto zarmúteným, veľkopiatočným ateistom, ktorí by považovali tieto slová za viac ako ach tak typicky kresťanský sentimentálny výlev. Všeobecne ma udivuje, ako neohrozene ateisti prehlasujú, že ich život, život každého človeka, existencia celého vesmíru nemá žiaden zmysel a že po smrti nie je nič. Stále som presvedčený, že si títo noví ateisti, azda na rozdiel od „klasikov“ ako Feuerbach alebo Nietzsche, neuvedomujú fatalistický dosah svojich tvrdení, a ostávajú zaneprázdnení opakovaním Božej „neužitočnosti“ pre vysvetlenie sveta. Nechcem vyznieť povýšenecky, ale vo volaní ateistu po racionálnom dôvode pre vieru predsa len nemôžem nepočuť okrem chvastúnstva aj malú iskierku túžby po uspokojivej odpovedi.

Preto chcem týmto textom ponúknuť nie len hromadné vypichovanie chýb v ateistickej argumentácii, ale aj určitú mieru pochopenia pre skúsenosť existenciálnej samoty a ukázať o niečo nádejnejšiu alternatívu.

19 HALÍK: op. cit.

1.1 Boh ako vysvetlenie prírody

Boh je Dawkinsom predstavený ako stvoriteľ sveta, ktorého prvoradým „účelom“ je podať vysvetlenie pre prirodzené javy (blesk, zlá úroda, a pod.), ktoré ležia mimo ľudské chápanie. Aj keď je zrejmé, že v dejinách náboženstva táto funkcia hrala dôležitú úlohu dokladu Božej existencie, nebola primárna. Ako hovorí Christoph Schönborn²⁰, postupná „rekvalifikácia“ prírodných javov z kategórie Božích zásahov do kategórie výsledkov prírodných zákonov bola len „naplňovaním programu očisťovania od povier, ktorý začal pred tisícmi rokov v Aténach a Jeruzaleme, malou skupinou Grékov a Izraelitov, ktorí „odbožštili“ prírodu spôsobom v antickom svete bezprecedentným²¹. Podľa cirkevnej tradície zosumarizovanej Tomášom Akvinským, dobrý vládca vládne delegovaním na kompetentných poddaných. V prípade prírody Boh „vládne“ pomocou pravidiel zabudovaných do prirodzenosti stvorených vecí.“²²

Je preto naivné nazdávať sa, že keby sme veriacim vzali ich Boha, jedinú, čím by utrpeli, by bola strata vysvetlenia pre prírodné javy. Naopak, náboženstvo odjakživa odpovedalo na otázku po zmysle súcna, života, morálky – Prečo sme tu? Kto je človek? Aké je zacielenie sveta? – a tú nie je sama veda schopná zodpovedať žiadnymi testovateľnými hypotézami. Fakt, že noví ateisti nie sú schopní uvažovať o akýchkoľvek pred- či mimovedeckých kategóriách svedčí viac o ich obmedzenom zornom poli než o čomkoľvek inom.

Takto úzko definované zorné pole sa nazýva naivným realizmom, alebo scientizmom. Je to presvedčenie, že „neexistuje poznanie iné ako to získané z vied“²³, resp. že „vedecká metóda a vedecké vysvetlenia dokážu uchopiť celú realitu“²⁴. Ťažkosťou tohto tvrdenia je však skutočnosť, že popiera samo seba. Pravdivosť scientizmu totiž nie je možné dokázať žiadnym mysliteľným vedeckým experimentom – na jeho prijatie je potrebná *viera*. K existencii či neexistencii javov mimo oboru zmyslovej skutočnosti sa

20 Christoph kardinál Schoenborn je viedenským arcibiskupom a bol editorom Katechizmu katolíckej cirkvi.

21 Toto odbožštenie sa hlavne stavia do kontrastu s prírodnými náboženstvami, pre ktoré je boh vo všetkých veciach – v banáne, oblaku, ohni. Je prirodzené, že takýto panteizmus na rozdiel od monoteizmu výrazne obmedzuje možnosti ľudského pôsobenia v prírode a podporuje Dawkinsom tak kritizované poverky.

22 SCHOENBORN, Christoph Cardinal: Does science make belief in God obsolete? No, and yes, John Templeton Foundation, 4-6, <http://www.templeton.org/belief/essays/essays.pdf>.

23 MURPHY, Seamus, SJ: Science vs Religion, in: Studies 96 (383), <http://www.studiesirishreview.ie/j/page537>.

24 SCHOENBORN: op.cit.

predsa nemôže vyjadrovať obor skúmania, ktorý z definície vyžaduje materiálne empirické dáta.

Isteže, ak ľudská skúsenosť človeka vedie k dojmu, že celá existencia je obsiahnuteľná vedeckým skúmaním, je to viera ako každá iná a nemožno ju odsudzovať. Čo však nie je v poriadku je vyvolávanie dojmu, že scientizmus je akousi logickou nevyhnutnosťou, ktorá vyplýva z formulácie Darwinovej teórie alebo dokonca všeobecne vernosti vede. Nie je to tak, a preto „nepotrebnosť“ Boha na vysvetlenie prírodných javov nijako nevyklučuje jeho „potrebnosť“ v iných oblastiach – v hľadaní odpovedí na „veľké otázky“, ktorých relevantnosť noví ateisti zrejme nie sú ochotní rozpoznať²⁵.

Dawkins však odpovedá aj na tieto obvinenia a pýta sa – aké znalosti a akú erudovanosť môžu priniesť teológovia do tejto debaty? Čo uniká morálnym filozofom, že potrebujú byť suplovaní predstaviteľmi ne-vedy o ne-existujúcej bytosti?

Problém znova tkvie v tom, že Dawkins neuznáva platnosť iného poznania, ako toho vedeckého. Na jednej strane to je pochopiteľné – práve veda svojou schopnosťou redukovať realitu na popísateľné modely sa môže pyšniť neuveriteľným pokrokom v ľudskom poznaní za posledné storočia, pričom jej *tour de force* v objasňovaní javov od vekov pripisovaných rôznym božstvám presvedčivo natíska predstavu, že vo svojom víťaznom ťažení bude pokračovať nepretržite až dokým nebude najposlednejšie tajomstvo stvorenia priamo a doložiteľne spojené s pohybom zodpovedajúcich atómov. Ale to isté matematické zjednodušenie, ktoré umožnilo tak obrovský pokrok, zároveň ukazuje veľmi obmedzený svet – svet bez subjektívneho vedomia, vnemových podnetov, hodnôt, zmyslu alebo vôle. Scientizmus sa na jednej strane snaží tieto polia *prevziať* a správať sa k nim ako ku všetkej hmote, pomocou behaviorizmu, neurovied a pod. Ale tam, kde na to nestačí – a skutočne nestačí – tam *popiera* existenciu reality mimo jeho záberu a označuje vedomé zážitky, myseľ, hodnoty atď. za ilúziu, pretože ich nemožno priamo namapovať na fyzické fakty. Takto dopadá v Dawkinsových očiach aj viera v Boha – iluzórna a nepochopiteľná, a ak, tak len ako evolučný pozostatok detskej potreby dôvery a autority.

25 Musím sa pozastaviť nad nešikovnosťou manipulácie s pojmami potrebnosti a nepotrebnosti. Fakt, že v súčasnom stave poznania potrebujeme nejaký prvok na vysvetlenie určitej skutočnosti ešte neznamená, že ten prvok musí existovať, a naopak. „Potrebnosť“ niečoho je teda nutné chápať v zmysle použitia Occamovej britvy – danú vec považujeme za potrebnú len vtedy, ak bez nej nedokážeme skutočnosť vysvetliť.

Myslím, že Thomas Nagel²⁶ má pravdu keď hovorí, že tento projekt je odsúdený na neúspech, a že ani nemá zmysel ho vôbec podnikat': „Máme viac než jednu formu poznania. Rôzne formy poznania sú potrebné pre rôzne skúmané predmety. Veľké úspechy fyzikálnej vedy ju nerobia schopnou obsiahnuť všetko, od matematiky cez etiku po zážitky žijúceho zvierat'a. Niet dôvodu odmietať morálnu reflexiu, introspekciu alebo koncepčnú analýzu ako spôsoby nachádzania pravdy len preto, že nie sú fyzikou.“²⁷ Toto znamená veľkú komplikáciu v hľadaní spôsobov, ako jednotlivé formy poznania uzmierniť. Ak myslenie a cítenie nie sú len zložitým chemickým rozpožčením mozgu, čo potom sú? Aký je vzťah medzi mozgom a vedomím? Ako mohol čisto materiálny kauzálny proces, ktorým je evolúcia, dať vzniknúť vedomým bytostiam?

Náboženstvo je hlavným vyjadrením intuície, že si s materiálnymi vysvetleniami nevystačíme. Dawkins má v niečom pravdu, keď hovorí, že Božia vôľa je príliš často používaná ako všeliek a že odvolávanie sa na ňu je schopné zastaviť akúkoľvek objaviteľskú zvedavosť. Všeobjímajúcu teóriu poznania nemáme, to treba priznať, preto je na mieste veľmi veľká pokora, a to na oboch stranách.

Druhý rozmer ateistického argumentu spochybňuje oddelenie náboženstva a vedy, ktoré niektorí veriaci používajú ako obranu proti aplikovaniu metód prírodných vied na náboženstvo. Odvoláva sa na skutočnosť, že v určitých bodoch viera vyžaduje faktické poznanie. Dawkins to považuje za narušenie konceptu „neprekrývajúcich sa magistérií“: Ako môže veriaci zároveň použiť vedecký dôkaz na potvrdenie skutočnosti, že kresťania sú štatisticky spokojnejší než bezverci, a zároveň dôkaznosť vedy zavrhnúť, keď sa prieči jeho viere napr. v nepoškvrnené počatie? Znova sa stretáme s obmedzenosťou scientizmu; Predsa to, že viera – podobne ako napríklad láska – potrebuje nejaký faktický základ, neznamená, že sa dá na tento základ redukovat'²⁸.

Pozastavím sa nad konkrétnym inštitútom, prítomným vo viacerých náboženstvách, ktorý poukazuje na túto treciu plochu medzi vedou a náboženstvom, a to nad prosebnou

26 Thomas Nagel je profesor filozofie na New York University.

27 NAGEL, Thomas: The Fear of Religion, in: *The New Republic*, 26.10.2006, <http://www.tnr.com/article/the-fear-religion>.

28 Ako vraví Eagleton: Aby bola moja láska dôveryhodná, musím byť schopný povedať, čože na tebe ju opodstatňuje. Ale môj bankár môže súhlasiť s mojím zasneným opisom teba aj keď sám nie je do teba zaľúbený. (EAGLETON, Terry: Lunging, Flailing, Mispunching, in: London Review of Books, http://www.lrb.co.uk/v28/n20/eagl01_.html.)

modlitbou. Ak žijeme vo svete, v ktorom človek môže osobne zasiahnuť do chodu prírodných zákonov, tak potom náboženstvo vedu popiera, a nie je možné tieto dve magistériá udržať oddelené.

Ťažkosťou tohto argumentu je, a k tomuto sa budem vracáť, je absolútne nedostatočná znalosť teológie ktorá stojí v pozadí, tu konkrétne teológie modlitby²⁹. Vo svojej kritike tak noví ateisti neadresujú skutočnú kresťanskú doktrínu ani skutočné presvedčenie významnej časti veriacich, ale poveru a infantilné predstavy, proti ktorým napokon broja i oficiálne cirkvi.

Scientista zrejme nemôže chápať modlitbu inak ako mechanistický nástroj na naplnenie žiadostí prosiacich veriacich; Keď veriaci chce, aby sa niečo udialo, bude sa za to modliť (vstup) a očakáva, že sa to nadprirodzeným zásahom stane (výstup). Napríklad Katechizmus katolíckej cirkvi ale hovorí niečo celkom iné – zverenie sa s túžbou po niečom v modlitbe je len vyjadrením vzťahu a dôvery k Bohu, pretože jedinou legitímnou prosbou môže byť prosba za uskutočnenie Božej vôle³⁰. To, akú podobu bude mať ich realizácia je tak v konečnom dôsledku nepodstatné. A aj keby vyslyšanie modlitby malo mať formu Božieho zásahu na priek prírodným zákonom, podľa Teilharda de Chardin je možné si predstaviť model vesmíru, v ktorom nadprirodzeno vstupuje do sveta sporadicky, neviditeľne pre vedecké bádanie³¹. Takýto model sa v ničom neprieči skúške Occamovej britvy, pretože, aj keď zavádza ďalší vysvetľujúci prvok do teórie, konečná teória je schopná vysvetliť viac než tá Dawkinsova scientistická.

29 Konkrétne Dawkins proti výčitke, že v celom svojom diele ignoruje serióznou teológiu, odpovedá, že sa zaoberá len tými teológmi, ktorí si kladú otázku existencie Boha, a nie ju len predpokladajú ako axióm. Porov. The God Delusion, in: *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=The_God_Delusion#Philosophy_and_theology&oldid=212266392). To však neobstojí – vo všetkej argumentácii implicitne používa náboženské koncepty, ktoré sú produktom nejakého, čo ako primitívneho, teologického myslenia. A to či už ide o obraz Boha – stvoriteľa, funkciu svätých či „fungovanie“ modlitby.

30 Katechizmus katolíckej cirkvi, 2005, Trnava: Spolok svätého Vojtecha, §2740.

31 Cit. podľa FEEHAN, John: Beyond Omega“, in: *Studies* 96 (383). <http://www.studiesirishreview.ie/j/page540>.

1.2 Nevysvetliteľná komplexnosť

Po tomto pokuse spochybniť scientisticke predpoklady novo-ateistického dôkazu Božej neexistencie chcem ešte obrátiť pozornosť na otázku komplexity, ktorú konkrétne Dawkins používa pre svoj temer absolútny dôkaz Božej neexistencie. Vychádza z kreacionistického argumentu, že vesmír a príroda sú tak komplikovaným systémom, že je nepredstaviteľné, aby nemali cieľavedomého dizajnéra. Klasická metafora z 19. storočia to vyjadruje obrazom človeka, ktorý pustom ostrove nájde fungujúce zlaté vreckové hodinky. Jediné prijateľné vysvetlenie ich prítomnosti je, že ich zostrojil nejaký hodinár a dal ich tam, pretože pravdepodobnosť, že by boli vznikli náhodným zoskupením ich častí, je neakceptovateľne minimálna. Rovnako ak človek vidí komplexnosť živej bunky, stromov, živočíchov, ľudského mozgu, jedinou prijateľnou príčinou ich vzniku môže byť nejaká bytosť s rozumom a plánom („design“), a nie slepá náhoda. Inými slovami, analógia upozorňuje na prirodzene nevysvetliteľnú komplexnosť prírody, aby ukázala na nadprirodzené vysvetlenie ako jediné možné.

Dawkins na tento „dôkaz“ odpovedá dvojmo, jednak negatívne a jednak pozitívne. K obom pripájam svoj komentár.

1.2.1 The ultimate 747 Gambit

Prvou, negatívnou odpoveďou na obhajcov hodinárovej analógie je obrátenie ich vlastnej zbrane proti nim, keď hovorí: Ak je stvorenie také komplexné, že volá po Stvoriteľovi, pretože je vysoko nepravdepodobné, že by taká miera zložitosti vznikla sama³², tak potom si predstavme, o čo zložitejší musí byť Stvoriteľ, ak mal byť schopný vesmír naplánovať a stvoriť, a o koľko menej pravdepodobná je teda jeho existencia.

Znova, Dawkinsov argument trpí niekoľkými potenciálnymi problémami. Nasledujúce sú mojou kombináciou argumentov od Platingu³³, Orrovej³⁴ a Nagela³⁵.

V prvom rade, Boh-stvoriteľ nemusí byť „komplexnejší“ ako stvorenie. Podľa klasickej teológie je Boh jednoduchý, a to aj v zmysle Dawkinsovej vlastnej definície

32 Obhajcovia inteligentného dizajnu používajú prirovnanie k pravdepodobnosti toho, že tornádo po prehnani skládkou odpadu poskladá Boeing 747. Dawkins sa toho chytá a hovorí o „The ultimate Boeing 747 Gambit“ (DAWKINS: op.cit., 113).

33 PLATINGA, Alvin: The Dawkins Confusion — Naturalism ad absurdum, in: *Books & Culture, a Christian Review*, 2007, <http://www.christianitytoday.com/bc/2007/002/1.21.html>.

34 ORR, H. Allen: A Mission to Convert, in: *The New York Review of Books* 54 (1), 2007, <http://www.nybooks.com/articles/19775>.

35 NAGEL: op. cit.

komplexnosti, ktorá hovorí, že niečo je komplexné ak „je vysoko nepravdepodobné, že by jeho časti boli usporiadané čírou náhodou“³⁶. Tu znova narážame na Dawkinsov materialistický pohľad na svet, ktorý aplikuje vlastnosti hmoty na všetku existenciu – áno, keby bolo všetko hmotné, tak by bolo naozaj nepravdepodobné, aby nejaká entita mala toľko a tak usporiadaných častíc, aby obsahovala všetko poznanie a všetko ovládala. Ale či všetko hmotné je, to nedokážeme povedať, a tak je tento dôkaz kruhový – aby dokázal neexistenciu Boha, predpokladá materializmus, t.j. neexistenciu Boha. Naopak, napríklad ak človek dokáže svojím jednoduchým vedomím ovládať svoje veľmi komplikované telo³⁷, rovnako aj Boh nemusí byť zložitejší ako to, čo stvoril a čo preniká.

Po druhé, aj keby sme pripustili, že Boh komplexný byť musí, tak potom skutočnosť, že nejaká hypotéza kladie ďalšie otázky – ako Dawkinsova „Kto stvoril Stvoriteľa?“ – nemôže predsa určiť jej pravdivostnú hodnotu. Napríklad teória všetkého, o ktorú sa roky snažia fyzici, je určite komplexnejšia ako jednotlivé teórie, ktoré má nahradiť. Ale kvôli tomu ju predsa neoznačíme za a priori nepravdivú. Keď sa budeme snažiť o vysvetlenie prvých vecí vesmíru, skôr či neskôr na nevysvetliteľnú komplexitu narazíme. Že vesmír pochádza z nejakej transcendentnej mysle môže byť jednoducho tvrdý fakt, čo aké ďalšie otázky to dnes kladie. To, aké vysvetlenia sa nám zdajú dostatočné, môže vypovedať viac o nás než o daných vysvetleniach. Prečo, napríklad, Dawkins považuje za samozrejmé, že hmota a zákony prírody sú skrátka dané? Prečo *tento* predpoklad nekladie otázky?³⁸

Po tretie, Dawkinsovo použitie Occamovej britvy znova neobstojí. Keby materialistické a teistické vysvetlenie pôvodu sveta vysvetľovalo rovnaké množstvo pozorovateľnej reality, mohlo by byť to ateistické považované za jednoduchšie, a teda pravdivejšie. Ak však do požiadavky na uspokojivú teóriu zahrnieme aj samotný dôvod existencie bytia nad nebytím, či dokonca zmysel vesmíru, tak potom sa téza o Bohu-stvoriteľovi javí ako mimoriadne úsporná.

Ďalším argumentom proti tomuto podľa Dawkinsa „nezodpovedateľnému“ dôkazu Božej neexistencie je charakter času. Sám vo svojej predchádzajúcej knihe Rozpätie dúhy hovorí, že „ďalší rozvoj teórie [veľkého tresku], podoprený všetkými dostupnými

36 Cit. podľa: tamtiež.

37 Pozor na rozdiel medzi mozgom a vedomím, na ktoré poukazujú pokusy s poškodením mostíku medzi ľavou a pravou mozgovou hemisférou.

38 ORR: op. cit.

dôkazmi, naznačuje, že samotný čas začal v tejto matke všetkých katakliziem. Pravdepodobne nerozumieme, o to menej ja, čo by to vôbec mohlo znamenať, že čas samotný začal v určitom momente. Ale znova, to je obmedzenie našej mysle...³⁹ Preto môže so svojím vedeckým aparátom ťažko hovoriť o tom, ako musel vyzeráť pôvodca vesmíru. Evolúcia je predsa produktom času, preto logika narastajúcej jednoduchosti smerom k počiatočnému bodu vesmíru práve v tomto bode končí – keď je singularita počiatkom času, tak musí byť aj počiatkom evolúcie. Čo bolo pred ňou leží mimo vedecké poznanie a žiadna jednoduchosť alebo komplexnosť, ktoré sú výsledkom skoršieho alebo neskoršieho štádia evolúcie, nie sú patričné označenia.

Znova treba pripomenúť, že žmýkanie vedy a náboženstva pre vzájomné dokazovanie sa je nepoctivé, no teória Veľkého tresku môže minimálne poslúžiť Dawkinsovi, aby pochopil, prečo teológovia nie sú z jeho nevyvrátiteľného dôkazu nijako vyvedení z miery.

Ak má „hypotéza Boha“ ukázať, že dokonale zručné a inteligentné bytie, so super-telom a super-mozgom, je zodpovedné za vymyslenie a stvorenie života na zemi, tak potom samozrejme takéto vysvetlenie nás neposúva ani o krok v našom poznaní, pretože ak existencia rastlín, zvierat a človeka žiada vysvetlenie, tak potom existencia takejto nad-bytosti ho žiada o to viac. No toto nie je to, čo viera hovorí.

K „hypotéze Boha“ nás podľa Hodinárovej analógie okrem iného vedie presvedčenie, že zložité fyzické štruktúry a ich zložité fungovanie nemôže byť výsledkom náhodného usporiadania ich častí na základe bezcieľných fyzikálnych zákonov. Že by dospeli k tak jemnému a krehkému usporiadaniu je natoľko nepravdepodobné, že hypotézu o tom, že to má na svedomí náhoda, môžeme vylúčiť. Ale predstava Boha ako osoby geniálneho dizajnéra, ktorý ex nihilo tvorí vesmír z čirej zručnosti, je veľmi naivná.⁴⁰ Boh nie je súčasťou tohto vesmíru, nemá časti ani nepodlieha fyzikálnym zákonom, a tak otázka, ako sa mohli usporiadať atómy do tak komplexného bytia ako je sám Boh, sa vôbec nekladie, pretože to nie je to, čo si ktokoľvek predstavuje pod pojmom Boh. „Ak hypotéza Boha vôbec niečo znamená, tak ponúka iný druh vysvetlenia ako to predkladané prírodnými vedami: hovorí o účele alebo zámere mysle bez tela, schopnej vytvoriť celý

39 DAWKINS, Richard: *Unweaving the Rainbow*, Boston: Houghton Mifflin, 1998, 60.

40 Kresťanský obraz Boha-stvoriteľa hovorí najmä o tom, že svet nebol stvorený ani ako výsledok boja dvoch božstiev, ani z nutnosti, ani z roztopaše, ale z lásky.

hmatateľný svet. Hovorí, že existuje myšlienkové, teleologické vysvetlenie, ktoré je fundamentálnejšie ako základné fyzikálne zákony, pretože vysvetľuje aj tie⁴¹.

Všetky vysvetlenia dosiahnu niekde svoj koniec. Skutočný spor medzi Dawkinsovým naturalizmom a hypotézou o Bohu je rozpor, či tento koniec je fyzikálny a nezmyselný, alebo nemateriálny a zamýšľaný. V oboch prípadoch nie je konečné vysvetlenie samo vysvetlené. Teisti nevedia vysvetliť existenciu Boha, a naturalizmus nevie vysvetliť zákony fyziky.

1.2.2 Evolúcia ako riešenie

V druhom, pozitívnom ťahu Dawkins ukazuje, že okrem nepravdepodobnej náhody a cieľavedomého konštruktéra existuje ešte tretia možnosť, ktorou je evolúcia. Tá totiž jednorazový nepravdepodobný jav rozmieňa na miliardy malých krôčikov, pospájaných prirodzeným výberom dedičných vlastností, ktoré sú jednotlivito oveľa pravdepodobnejšie. Malé náhodné variácie medzi predkom a potomkom spolu s mechanizmom, ktorý vyberá tie najvhodnejšie črty vzhľadom na meniace sa prostredie, sú dohromady schopné v priebehu miliárd rokov vytvoriť rôznorodosť a komplexnosť, ktorú dnes v prírode pozorujeme.

Toto je istotne dôležitý a krásny poznatok, ktorý ľudstvu za posledných 200 rokov umožnil rýchly rozvoj v biológii, medicíne i spoločenských vedách. No nie je bez svojich vážnych problémov. Totiž aby mohol prirodzený výber fungovať, potrebuje nositeľa genetickej informácie – extrémne komplexnú molekulu schopnú rozmnoženia a zároveň schopnú vytvoriť z okolitých látok funkčný organizmus, v ktorom má prebývať. Táto molekula je navyše schopná prežiť jemnú mutáciu svojej štruktúry, aby vytvorila jemne odlišný organizmus, ktorý tiež dokáže prežiť. Bez takéhoto reprodukčného systému nemôžu vznikáť dedičné variácie, a bez nich zas nemôže fungovať prirodzený výber preferujúci práve takéto organizmy a ich gény. Ako mohol tento zložitý mechanizmus vzniknúť, nie je dnes vôbec jasné, a vytvorenie močoviny z anorganických látok je zrejme najbližšie, ako sa k tomuto tajomstvu vedela veda dostať.

Tým pádom ale stojíme pred rovnakým problémom, aký Dawkins vyčíta teistickému odôvodneniu – vysvetlili sme komplexnosť organického života pomocou niečoho, čo je rovnako komplexné ako to, čo sa pôvodne snažíme vysvetliť. Vieme už, ako

41 NAGEL: *op. cit.*

sa zo svetlocitlivej bunky mohlo vyvinúť oko, ale tým sa nám len kladie nová otázka, ako vznikla bunka a mechanizmus, ktorý tento vývin umožnil. Problém sme teda len posunuli o jeden stupeň ďalej – rovnako ako podľa Dawkinsa uvedenie Boha ako Stvoriteľa len posúva otázku z „Kto stvoril stvorenie“ na „Kto stvoril stvoriteľa“.

Dawkins tento problém rozpoznáva, ale nevie naňho uspokojivo odpovedať. Hovorí, že vo vesmíre je „miliarda miliárd“ planét podobných našej, takže podľa antropického princípu⁴² by stačilo, keby vznik života z anorganických látok mal pravdepodobnosť jedna k miliarde miliárd (stačilo by, keby vznikol na hociktorej z týchto planét, pretože práve na nej by sa vyvinuli ľudia, ktorí o tom uvažujú). Súčasná veda však nevie podať vysvetlenie vzniku života, ktoré by sa tak *vysokej* pravdepodobnosti ako je $1:10^{18}$ čo i len zďaleka blížilo. Dawkins tiež uvažuje o tom, že pravdepodobnosť by sa zvýšila, keby existovalo veľké množstvo vesmírov paralelne vedľa seba, alebo keby sa vesmír rozpínal a zmrašťoval cyklicky v niekoľko miliárd ročnej perióde. Označiť však tieto úvahy za hocičo iné ako *wishful thinking*⁴³ na záchranu materialistického modelu, nemožno.

Dejiny sa opakujú – veda bola v sedemnástom storočí tak úspešná v chápaní materiálneho rozmeru reality, že ľudia v osemnástom storočí si začali mysliť, že hmota by mohla byť jediným rozmerom reality. Ale úspech v jednom poli skúmania predsa nespochybňuje ostatné polia. Dôkazné bremeno leží na tých, ktorí sa snažia vylúčiť určitý druh skúsenosti z repertoáru zdrojov poznania.

42 Ten vraví, že nie je zázračnou náhodou, že fyzikálne konštanty sú nastavené presne tak, aby mohol vo vesmíre vzniknúť život, ale je naopak nevyhnutnosťou, pretože inak by žijúci pozorovatelia tohto vesmíru nemohli existovať.

43 Najbližší ekvivalent tohoto termínu je azda „zbožné prianie“ – teda favorizovanie tých vysvetlení, ktoré sú v súlade s mojimi túžbami a očakávaniami.

1.3 Dawkinsova obrana

Dawkins sa proti týmto argumentom bráni dvoma spôsobmi. Jednak tvrdí, že obhajcovia Božej existencie vo svojich reakciách unikajú do mimomateriálnej sféry len preto, aby tam na nich boli racionálne argumenty podložené dôkazmi krátke, a jednak ich obviňuje z prehnaného sebavedomia v najväčších otázkach.

1.3.1 Únik pred vedou

Skúsím teda po jednom odpovedať. Myslím, že problém nie je v tom, ako tvrdí Dawkins, že náboženstvo je viera bez dôkazov, ale v tom, aké dôkazy sú jedni a druhí ochotní uznať za legitímne⁴⁴. V tomto leží zrejme zásadná a ťažko prekonateľná priepasť medzi veriacimi a „novými ateistami“. Problém je v tom, že kresťanstvo nedokáže podať vedecký dôkaz o Božej existencii ani o jeho činoch vo svete. Áno, sú rôzne spôsoby, ako tomuto dôkaznému bremenu utiecť a vpliesť Boha do medzier vedeckého pozorovania - do ľudského srdca, do zázračných uzdravení, či až na kvantovú úroveň, ktorej náhodnosť uznáva sama fyzika. No Boha jednoducho nemožno nájsť s bielym plášťom cez ramená a s lupou v ruke; nemožno podať objektívny dôkaz, ktorý by sa dal jednoducho predať druhému, a to je to, čo ateistom prekáža, pretože v tejto črte im každé náboženstvo pripomína astrológiu a vykladanie z karát.

Pomôžem si tu príbehom z roku 1944 o dvoch záhradníkoch z pera britského filozofa Johna Wisdoma⁴⁵. Dvaja muži sa po dlhom čase vrátia na svoju záhradu, a vidia, že v zanedbanej džungli vyrastajú krásne kvety a plody. Jeden povie – určite sa o ňu musel v našej neprítomnosti starať nejaký záhradník, no druhý s ním nesúhlasí. Ostanú teda a čakajú, kedy záhradník príde, ale nedočkajú sa. „Možno je neviditeľný“, hovorí „veriaci“, a tak postaví strážne psy, ale tie ani nebrechnú. No veriaci nástojí, že záhradník nemá pach a nevydáva žiadne zvuky. Skeptik mu oponuje a pýta sa, ako sa takýto záhradník líši od imaginárneho záhradníka, alebo dokonca od vôbec žiadneho záhradníka. Veriaci nie je schopný podať žiaden dôkaz, a nech príde čokoľvek, stále ostáva pri svojej viere v neviditeľnú ruku so zelenými prstami.

44 „Faith is belief without evidence“ – zatiaľčo v angličtine je zreteľný rozdiel medzi „proof“ ako dôkaz niečoho a „evidence“ ako doklad o niečom, v slovenčine som nútený používať „dôkaz“ v oboch prípadoch. Tu teda ide o ten druhý význam.

45 Cit. podľa GOTTLIEB, Anthony: Of God and Gardens, in: Intelligent Life, 4 (2009).

Tu sa musí mať na pozore i veriaci. Kresťan jednotlivé udalosti vo svojom živote nepripisuje náhode, ale číta ich ako niť znamení, ktoré pre neho niečo znamenajú. No je nebezpečné chápať kresťanstvo len ako akúsi životnú stratégiu zmieriť sa a s pokojom prispôbiť každej okolnosti, to by predsa šlo aj s dobrou náladou namiesto Boha. Postoj kresťana je totiž toto: Keď sa mi na nebezpečnej ceste nič nestalo, ďakujem Bohu za to, že som v poriadku. Keď sa mi však niečo stane, znova mu ďakujem, že žijem a ďalej verím, že to so mnou myslí dobre. Inými slovami, som spokojný, nech príde čokoľvek. Toto je nepochybne veľmi zdravý a zrelý postoj k životu. Otázka ale znie, či je možný aj bez viery v Boha. Alebo, aký rozdiel by znamenala jeho neexistencia v mojom prijímaní reality. Čo by sa muselo stať, aby som prestal veriť, že aj táto katastrofa bola na niečo dobrá? Alebo – prečo si nemôžem vystačiť s porekadlo o tom, že „všetko zlé je na niečo dobré“, a Boha z celej veci vylúčiť?

Ponúkajú sa dve odpovede. Jedna sa bráni tvrdeniu, že východiskovým stavom je predpoklad neexistencie Boha a že dôkazné bremeno leží na tých, čo v neho veria, a druhá zas obhajuje platnosť dôkazov ako je mystický zážitok, ktoré ateisti odmietajú.

1.3.1.1 Reformovaná epistemológia

Najradikálnejšiu teistickú teóriu ponúka neformálny prúd tzv. Reformovanej epistemológie, ktorého hlavným predstaviteľom je vyššie uvádzaný Alvin Platinga.

Jeho argument znie približne takto: Štandardná epistemológia rozdeľuje presvedčenia na základné a nezakladné, t.j. odvodené od základných. Ateisti hovoria, že ak niekto nedokáže existenciu Boha, je racionálnejšie veriť v jeho neexistenciu. Jeho neexistencia je východiskový stav, rovnako ako neexistencia jednorožcov, víl, Yetiho a podobne. Niektorí by mohli tvrdiť, že každé presvedčenie potrebuje dôkaz, no to tak evidentne nie je. Presvedčenie, ktoré dokázať nejde a predsa je platné, sa nazýva *riadnym základným presvedčením*⁴⁶. Príkladmi reprezentatívnymi pre tri rôzne druhy sú „Bolí ma brucho“ (vnemové), „Včera som sa pozeral z okna“ (pamät'ové), „Moja žena je na mňa nahnevaná“ (o mentálnych stavoch iných). Každé z týchto presvedčení je *založené* na nejakom zážitku, ale tieto zážitky nie sú *dôkazmi* pre samotné presvedčenia.

46 CARTER, Joe: The Reformed Epistemologist's Invisible Gardener, in: *First Thoughts*, <http://www.firstthings.com/blogs/firstthoughts/2009/12/18/the-reformed-epistemologists-invisible-gardener>.

Toto uvažovanie môžeme apikovať na otázku Božej existencie nasledovne: Keby nebolo večné nič, muselo by niečo vzniknúť z ničoho, čo je nelogické. Preto aspoň niečo musím považovať za večné. Niektorí panteisti veria, že všetko je večné. Ateisti považujú za večnú hmotu, a nepotrebuju pre to žiaden dôkaz. Je to riadne základné presvedčenie. Rovnakým spôsobom teisti veria, že vždy existovalo nejaké večné Bytie.

Týmto je založená *racionalita* viery v Boha, a to bez nutnosti akéhokoľvek dokazovania. Tým istým ťahom je aj relativizovaná istota ateizmu, pretože sa teraz musí chápať ako metafyzická pozícia. Samozrejme, z tohto uvažovania nevyplýva, že je jeden alebo druhý postoj pravdivý, dáva ich na rovnakú úroveň len z pohľadu racionality, a dokazovanie, t.j. uvažovanie, ktorá z alternatív je pravdepodobnejšia, je naďalej otvorené⁴⁷.

1.3.1.2 *Mystická skúsenosť*

V momente, keď niekto argumentuje v prospech Božej existencie napríklad na základe duchovného zážitku, je to v súlade s logickým pozitivizmom odsúdené ako ilúzia, nemerateľná a neoveriteľná. Navyše – ako je možné z extatického zážitku odvodiť podrobné krédo? Ako si môžem byť istý, že ide o Jahveho, a nie o Dia alebo Thora? A ako je možné, že príslušníci rôznych náboženstiev z týchto zážitkov vyvodzujú protichodné tvrdenia?

Ak by som sa vrátil k metafore o záhrade, ten „poverčivý“ muž záhradníka vidí, počuje, psy brešú, ale skeptik sa bráni, že to je stále málo, že je to ilúzia, a že veda skôr či neskôr ponúkne prijateľnejšie vysvetlenie. Proti takémuto postoju je veľmi ťažké diskutovať. Na jednej strane veda požaduje dôkazy Božej existencie, ktorými by bol podľa Dawkinsa „zázrak veľkého rozsahu, ktorý by nemohol byť zosnovaný podvodníkom“⁴⁸, t.j. niečo vedecky nevysvetliteľné. No poukázanie na akýkoľvek zázrak je odmietnuté ako povera, ktorá len prechodne čaká na vedecké vysvetlenie. Totiž laboratóriom pre výskum duchovna je vlastné ľudské telo, a výskumné nástroje sú modlitba a meditácia. Ťažko

47 V tejto práci ostáva nezodpovedaná otázka, prečo nemožno použiť tento ťah aj na hájenie existencie škriatkov a bubákov. Čitateľa odkážem na samotného Alvina Platingu (PLATINGA, Alvin, WOLTERSTORFF, Nicholas (ed.): Faith and Rationality: Reason and Belief in God. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983), ktorý prirodzene túto námietku zohľadňuje.

48 LIDDLE, Rod: A man who believes in Darwin as fervently as he hates God, in: The Spectator, 6.12.2006, http://www.spectator.co.uk/essays/all/26844/part_6/a-man-who-believes-in-darwin-as-fervently-as-he-hates-god.shtml

možno očakávať, že niektorý z nových ateistov by sa do výskumu v takýchto podmienkach pustil.

Výstižnou, čo ako sentimentálnou, aproximáciou toho, čo sa teisti snažia povedať a čo ateisti odmietajú, je anonymný príspevok na stránkach časopisu *Intelligent Life*: „Som nedokonalé, sebecké bytie ktoré si nezaslúži existovať, mať čas ako pominuteľné stvorenie v tomto úžasnom vesmíre. Nikdy som nič neurobil, aby som si túto nádhernú vec zaslúžil.“ Ďalej pokračuje: „Či už mám dušu alebo nemám, nezaslúžim si dar ľudského života tu na zemi. Preto cítim vďačnosť, vďačnosť stvoriteľovi tohto zamotaného neporiadku, vrátane nehodného mňa, ktorého vesmír nejakým spôsobom vrhol do existencie.“⁴⁹

Keby bola platnosť výpovede mystického zážitku napokon predsa len uznaná, tak je pozoruhodné, že u rôznych ľudí môže viesť k protichodným záverom. Budhista sa vo svojej meditácii stretáva s neuchopiteľným, zatiaľ čo karmelitánka s Ježišom Kristom. Podozrenie, že interpretácia extatických stavov je závislá na predporozumení danom vzdelaním a výchovou, je oprávnené. No o podrobnostiach kréda sa ešte v kontexte mystiky nejedná; z nej nedokážem odvodiť charakter vzťahov osôb v Trojici alebo účinky niektorej sviatosti. To ale neznamená, že moje vierovyznanie stojí na vode. Tu je dôležité držať oddelené *demonstratio Dei* od *demonstratio Christiana*. Kontakt s nadprirodzenom mi dáva dôvod veriť, že vôbec existuje „predmet“ náboženského vyznania, aj keď ho nedokážem vidieť jasne. To, aké dôsledky z toho vyvodím, a ako to súvisí so zvyškom mojej pozemskej skúsenosti, je až druhá otázka, na ktorú odpovedá náboženstvo ako akási interpretačná nadstavba. Teológia predstavuje vnútorne koherentný systém, ktorý vieru predpokladá, a tento systém je podrobovaný rigoróznejšej teologickej a filozofickej kritike, ktorou Dawkins tak otvorene pohŕda. Preto je podrobná viera obhájiteľná ako vnútorne nerozporná myšlienková sústava, ktorá je axiomaticky ukotvená v osobnom stretnutí s nadprirodzeným. Naopak intelektuálne nereflektovať svoju transcendentnú skúsenosť by bolo nepoctivé. Keď raz človek prijme vieru v Boha (čo je spoločná pôda pre všetky hlavné náboženstvá) tak existuje množstvo zmysluplných – čo ako nekompatibilných – spôsobov, ako ju žiť.

V neschopnosti prijať tento zdroj náboženskej viery tkvie aj obvinenie ateizmu, že veriaci je schopný nekriticky prijať všetko, čo mu je predkladané náboženskou tradíciou.

49 Anonym: Príspevok pod GOTTLIEB: op. cit., <http://www.moreintelligentlife.com/content/anthony-gottlieb/god-and-gardens>.

Málokto ale verí kvôli autorite toho, kto mu tú vieru predal. Verí preto, lebo našiel odôvodnenie *pre seba*, vo svojom vnútri, skrze viac či menej mystickú skúsenosť. A takáto pomerne prostá skúsenosť sa môže pretvoriť do kompletného kréda skrze jednoduché napojenie tejto primárnej skúsenosti na vnútorne koherentný systém.

1.3.2 Vševedúcnosť teológov

Druhou časťou Dawkinsovej obrany je obvinenie vlastných kritikov z faloše – tá tvrdia, že Dawkins sa pyšní patentom na rozum, pričom on uznáva, že nevie, ako svet vznikol. Naopak sú to oni, kto vedia, ako sa to všetko stalo; „Vesmír bol stvorený veľmi špecifickou nadprirodzenou myslou ktorá je v skutočnosti tri v jednom. Nie štyri, nie dve, ale tri. Kresťanská doktrína je pozoruhodne konkrétna: nie len hotovými odpoveďami na hlboké problémy vesmíru a života, ale aj o božskosti Ježiša, o hriechu a odpustení, nebi a pekle, modlitbe a absolútnej morálke. A predsa [majú] tú neskonalú drzosť obviňovať mňa z ‘nablýskanej’, ‘instantnej’, naivnej viery že veda pozná všetky odpovede.“⁵⁰

Keby teológia vyzerala tak, ako si ju Dawkins predstavuje a sebavedomo vyhlasovala konečné pravdy o prvých a posledných veciach človeka, naozaj by bola zavrhnutiahodná. Ako však pripomína teológ Ctirad Václav Pospíšil, „součástí našeho myšlení o Transcendentním [musí být] také krok popření, negativní teologie, která je výrazem úcty k nevýslovnému tajemství a hradbou proti jeho ideologizaci.“, a že ateista nám správne pripomína, že „tyto naše výpovědi o Bohu nejsou Bůh“⁵¹. Inými slovami, dogmy, ktoré sa v populárnom jazyku tak často označujú za rigidné a autoritárske, v skutočnosti už v samotnej svojej definícii obsahujú pokoru nad tým, že nedokážu dosiahnuť na Nevypovedateľného. Všetky dogmy z nevyhnutnej obmedzenosti nášho jazyka ukazujú, no nekonečne nedostačujú, na pravdu ktorú sa snažíme uchopiť. Z toho vyplýva nie len to, že dogmy sú pripravené byť nahradené inými, ktoré smer na transcendentno ukážu zreteľnejšie, ale aj to, že samotné formulácie nie je možné považovať za nič viac než úbohý ľudský pokus, síce osvietený Božím Duchom, no predsa večne nedokonalý, uchopiť neuchopiteľné. Agnostická rezignácia na tento pokus vzhľadom na

50 DAWKINS, Richard: My critics are wrong to call me dogmatic, says Dawkins, in: *The Times*, 12.2.2007. <http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/letters/article1368831.ece>.

51 POSPÍŠIL, Ctirad Václav: Kde se bere tolik nenávisť?, in: Příloha Katolického týdeníku Perspektivy, 07 (2010).

to, že nikdy nebude dovedený do konca, je azda pochopiteľný. Ale ateistické tvrdenie, že sa nie je ani o čo pokúšať, resp. že všetky odpovede prídu z fyziky, už takým nie je.

2 Boh a morálka

Keď sa kresťania nazdávajú, že sa vo svojej argumentácii nemôžu opierať o nevyhnutnosť Boha pre stvorenie, často tvrdia, že viera v Boha je „výhodná“ alebo dokonca nutná pre akúkoľvek solídnu etiku. Námietka nových ateistov je dvojité. Jednak poukazujú na dejiny násilia a netolerancie ktoré vyrastali z náboženských motívov, a jednak napríklad odkazom na antické Grécko alebo Darwinovskú podmienenosť nášho morálneho cítenia ukazujú, že Boh nie je nutnou podmienkou morálneho poriadku.

Dawkins je v tejto veci pomerne priamy: „Boh Starého zákona je pravdepodobne najhroznejšia postava všetkej prózy: žiarlivý, malicherný, nespravodlivý, neodpúšťajúci cholerik; pomstychtivý, krvilačný etnický čistič; misogynný, homofóbny, rasistický, deťovražedný, genocídny, synovražedný, chorobotvorný, megalomaniacký, sadomasochistický, vrtošivo zlomyseľný tyran.“⁵² Podľa neho sa kresťanstvo i islam šírili mečom a dodnes sú zodpovedné za tie najhoršie zlá páchané ľuďmi – od križiackych výprav cez náboženské vojny a hony na čarodejnice až po terorizmus. Rovnako je to aj dnes, kedy je v spoločnostiach s väčším počtom veriacich vyššia kriminalita ako v iných. Z tohto jasne vyplýva, že na svete by sa žilo lepšie, keby náboženstvo neexistovalo, a že tým pádom je predstava Boha nie len zbytočná a nesprávna, ale aj zlá.

Aj keď mnohí veriaci i neveriaci určite súhlasia, že zlo, ktoré bolo vykonávané v mene náboženstva, bolo a je obrovské⁵³, Dawkinsova výčitka má niekoľko vážnych nedostatkov.

V prvom rade, tradičná teológia rovnako ako noví ateisti odsudzuje falošnú predstavu o Bohu, ktorá nám je Dawkinsom predložená – Boh ako prísny sudca je Bohom „tých, ktorí sa snažia odvrátiť Boží hnev zápalnými obeťami, výberovým jedálničkom a bezchybným správaním. Nedokážu prijať škandál, že Boh ich miluje takých, akí sú, vo všetkej ich morálnej vratkosti.“⁵⁴ Táto predstava je však zavrhnutá už v židovstve v

52 s veľkými ťažkosťami preložené z DAWKINS: God Delusion, 31: „The God of the Old Testament is arguably the most unpleasant character in all fiction: jealous and proud of it; a petty, unjust, unforgiving control-freak; a vindictive, bloodthirsty ethnic cleanser; a misogynistic, homophobic, racist, infanticidal, genocidal, filicidal, pestilential, megalomaniacal, sadomasochistic, capriciously malevolent bully.“

53 Dokladom je okrem nespočetnej angažovanosti veriacich pre charitu a mier napríklad vyhlásenie pápeža z roku 1995, v ktorom sa v mene Cirkvi otvorene ospravedlnil za všetko násilie páchané na Židoch a iných ľuďoch.

54 EAGLETON: op. cit.

neskorších knihách Starého zákona⁵⁵, a hlavne nad to osobou Krista, ktorý odhaľuje Boha ako skôr milenca než sudcu. „Novozákonný“ Boh žiada premenu zmýšľania a nie striktný vonkajší prejav, chce poslušnosť z lásky a nie zo strachu.

Po druhé, musím sa pýtať, s čím je správanie veriacich porovnávané; od koho sú horší. C.S. Lewis hovorí, že v cirkvi sú prirodzene nepomerne zastúpené problémové duše, pretože kresťanstvo bolo v prvom rade hlásané chudobným a slabým⁵⁶. Okrem porovnania medzi veriacimi a neveriacimi, podľa ktorého veriaci nie sú o nič lepší, teda treba uvážiť i porovnanie, akí títo ľudia boli *pred* a *po* konverzii (prípadne akí by hypoteticky bez viery boli). Takto sa totiž obvinenie náboženstva podobá odsúdeniu medicíny za to, že v čakárni u lekára sú samí chorí ľudia⁵⁷.

Tretí problém tkvie v otázke, ako si kritici kresťanstva⁵⁸ utvorili predstavu o lepšom svete, než je ten tvorený – okrem iného – i dvojtisícročnou kresťanskou tradíciou. Ak kritik tvrdí, že správnejšie by bolo prijať mravný poriadok, v ktorom by človek mal slobodu robiť čokoľvek a rozvíjať svoje individuálne kvality do tej miery pokiaľ neohrozí slobodu druhého, tak si predsa nemôže nevšimnúť, že je silne podmienený židovsko-kresťanskou etikou. Ak by bol daný kritik ateistom dajme tomu v konfuciánskej tradícii, jeho ideálom by zrejme bol systém, v ktorom sú rozdiely medzi jednotlivcami naopak potlačované v prospech spoločnosti.

Ani Dawkins so svojou „alternatívou k Desatoru“⁵⁹ tejto podmienenosti nedokáže uniknúť – jeho rada užívať si svoj sexuálny život nezávisle na tom, čo si o tom hocikto myslí, je v posledku rigidné odovzdanie sa determinizmu; ak nepripustím žiadnu zmenu svojho názoru, nikdy sa nepovznesiem nad prvotnými – nevedomými – dôvodmi svojho presvedčenia. Dawkinsovi neostáva iné, ako priznať, že je „kultúrnym kresťanom“, a razí heslo „Ateisti za Ježiša“⁶⁰.

55 „K čemu je mi množství vašich obětí“, praví Hospodin. "Jsem syt skopových žertev a tuku beranů, krve býků a kozlů. Nechci vás ani vidět. Kdo to žádal z vašich rukou? (...) Dým kadidla je mi odporný. Novolůní a sabbaty (soboty) nesnáším.“ Iz. 1,11–13.

56 Cit. podľa ORR: op. cit.

57 Tamže.

58 Čitateľ si na tomto mieste zaiste stihol všimnúť, že pojmy Boh, náboženstvo, teizmus, kresťanstvo, viera, transcendentno používam ako zameniteľné pojmy, pretože mi to zacielenosť väčšiny ateistickej kritiky na kresťanstvo umožňuje.

59 Porov. DAWKINS: The God Delusion, 270.

60 Porov. Tamže, 253.

V tomto, mimochodom, spočíva vulgárnosť a povrchnosť nového ateizmu. Zatiaľčo klasickí ateisti ako Nietzsche, Feuerbach alebo Freud si uvedomovali, že každá riadna ateizácia musí znamenať hlbokú premenu spoločnosti, vyplývajúcu zo zavrnutia *akéhokoľvek* boha – aj toho vo forme vedy – svet podľa nových ateistov by sa od toho dnešného líšil jedine absenciou alternatívnych teórií vzniku vesmíru v učebných osnovách a „prestavbou všetkých chrámov na svete na múzeá, diskotéky a kaviarne“⁶¹. Všetko pohodlie konzumnej spoločnosti a spoločného civilizačného základu by ostalo nedotknuté. To je však mimoriadne nepoctivé. Ako upozorňuje Haught, „pred tým, než sa uhniedzite v bezbožnom svete po ktorom tak túžite, podľa akéhokoľvek dôsledného skepticizmu budete musieť prejsť zmätočnou divočinou nihilizmu. Máte na to odvahu? (...) Musíte si uvedomiť, že sloboda bez Boha znamená, že vy ste tvorcom hodnôt podľa ktorých žijete“, pretože ste evidentne povinní zavrhnúť akúkoľvek predstavu etiky, ktorá by nebola konštruktom človeka. „Bude veda schopná primäť ľudí konať dobro, ak je vesmír inherentne bezcenný a bezcieľný?“

Práve kvôli ťažkostiam zodpovedať tieto otázky nemožno brať vážne tézu nového ateizmu, že naša morálka nevychádza z náboženstva, ale že naopak naša morálka – vyvinutá darwinovským prirodzeným výberom a daná akýmsi konsenzuálnym *Zeitgeistom*⁶² – určuje, ktoré náboženské doktríny sa rozhodneme prijímať. Ja sa domnievam, že ovplyvňovanie jedného druhým je prinajmenšom obojstranné, a že náboženstvo a „Zeitgeist“ tvoria hermeneutický kruh⁶³, v ktorom sa posvätné knihy čítajú v kontexte znamení času, a naopak. V tomto zmysle je príliš ambiciózne stavať solídnu morálku bez akéhokoľvek transcendentna.

A napokon, výrečnou ilustráciou dvojitého štandardu nových ateistov v prístupe k náboženskej morálke je opomenutie skutočnosti, že „celé 20. storočie bolo experimentom v sekularizme, a jeho výsledkom bolo sekulárne zlo, zlo, ktoré bolo prinajmenšom veľkolepejšie než to, ktoré ho predchádzalo.“⁶⁴ Argument, že nacistické a socialistické režimy boli nevedecké, je smiešny – teória o genetickej povahe židovskej

61 HAUGHT, J. F.: Amateur atheists, in: Christian Century, 2008, 26.

62 DAWKINS: The God Delusion, 265.

63 Hermeneutický kruh je princíp, že to, čo sa má pochopiť, predpokladá už istý spôsob predporozumenia (Hermeneutický kruh, in: Filozofický slovník, http://ii.fmph.uniba.sk/~filit/fvk/kruh_hermeneuticky.html). Konkrétne, na zhodnotenie nejakého morálneho štandardu sa opieram o posvätný text, ale rovnako na zhodnotenie posvätného textu používam morálne štandardy, ktoré už mám.

64 ORR, op. cit.

identity bola na Západe široko prijímaná, a pokusy nacistických vedcov boli dostatočne vedecké na to, aby sa počas pol storočia objavovali v odborných medicínskych zborníkoch⁶⁵. Rovnako ich označenie za para-náboženské ideológie vzbudzuje dojem, že jediným kritériom na označenie čohokoľvek za náboženské je jeho násilný charakter. Porovnávanie toho najhoršieho z náboženstva s tým najlepším z vedy je síce jednoduchšia, ale nepoctivá cesta. Rovnako ako náboženstvo nie sú len nespočetné charitné organizácie, hľadanie mieru a spravodlivosti či obraz harmonickej veriacej rodiny, tak ani veda nie je len o kráčaní človeka na mesiaci a liekoch na rakovinu, ale aj o eugenike, nukleárných mesačných krajinách a chemických zbraniach.

A znova – na celých 400 stranách Dawkins nenašiel na viere v Boha jedinú vec, ktorá by mohla znamenať prínos ľudskému dobru. To môže znamenať buď to, že viera je – vedecky – ako inak – čistým zlom, o ktorom skutočne niet čo kladného povedať, alebo, ako vraví Marilynne Robinson⁶⁶, že Dawkins pri komparácii vedy a náboženstva dáva do protikladu vyhlásené aspirácie jedného s trpkou realitou druhého. „Pri porovnávaní náboženstiev je nutné dbať na to, aby sa zvažili najlepšie prvky s najlepšimi, a najhoršie s najhoršími, aby sme sa vyhli bežnej praxi porovnania napríklad fatvy proti Salmanovi Rushie a Zlatého pravidla. Ten istý princíp možno použiť i pri porovnaní náboženstva a vedy.“

Toto je princíp, ktorý Dawkins chronicky ignoruje. Jeho rozhorčenie je v jeho rukách veľmi tupým nástrojom, ktorý s ťažkosťami rozlišuje medzi ortodoxným Židom, islamistickým teroristom, liberálnym kresťanom a samovražedným sektárom. Všetko náboženstvo je zlé pretože systematicky poskytuje upätý pocit povýšenectva, ktoré nie je možné spochybniť žiadnymi vedeckými dokladmi o opaku. Zato pri rozlišovaní „dobrej“ vedy od tej „zlej“ si Dawkins dáva veľký pozor – eugenika je „nevedecká“, a tak bol hitlerovský režim tiež v dôsledku založený na pseudo-náboženskom iracionálnom základe. No eugenika je rovnako vedou ako je totemizmus náboženstvom a obe si zaslúžia rovnaký meter. Ak teda máme porovnávať vedu s náboženstvom, tak buď hodíme do jedného vreca genialitu Newtonovho jablka s kórejským podfukom o klonovaní človeka a do druhého Desatoro so španielskou inkvizíciou, alebo budeme porovnávať rovné s rovným, no v tom

65 Tamže.

66 ROBINSON, Marilynne: The God Delusion, in: CommUnity of Minds, 20.10.2006. <http://solutions.synearth.net/2006/10/20>.

případe sa zrejme nevyhneme aspoň jednej poznámke o dobre konanom náboženskými skupinami.

Naopak tie najvážnejšie otázky o morálke vedy si Dawkins vôbec nekladie, aj keď je zrejme, že najnovšie vojnové konflikty, alebo nebudaj celosvetová vojna, by sa istotne neobišli bez technologických inovácií ako chemické a biologické zbrane, vyvinuté vedcami každej krajiny, ktorá má prístup k ich znalostiam. Ak by sme súhlasili s Dawkinsom, že väčšina vedcov sú ateisti, môžeme z dôvodov pre ich ponurú prácu vylúčiť akékoľvek „krvilačné“ náboženstvo. Ostáva nám „nacionalizmus, istota zamestnania, dobrý plat, a príležitosť robiť vrcholný výskum so štedrým rozpočtom.“⁶⁷ Môžeme sa rozhorčovať nad náboženskými fanatikmi, ale to najhoršie, čo môžu spraviť, je volať po použití týchto špičkových technológií skazy, ktoré sú stále tu, čakajúce, k dispozícii. Akože nás teda prekonanie náboženstva uchráni od násilia?

Dawkins hovorí, že len náboženstvo je schopné donútiť dobrých ľudí konať zlo, a že si nevie predstaviť, ako by niekto mohol viesť vojnu v mene ne-viery. Toto je jedno z miest, kde je rozhorčenie profesora Pospíšila v recenzii Božieho bludu skutočne na mieste – Čo staroveké prenasledovanie židov a kresťanov? Čo 40 rokov komunistického tyranie, v ktorej bol človek „po dlhou desiatimi ve spoločnosti niekým druhořadým a jednou nohou v kriminále jen proto, že věří v Boha“?⁶⁸ Čo nacistický anti-semitizmus, ktorý dodal dávnym protižidovským náladám druhý dych, keď im vtisol genetický, vedecký grund, a proti tvrdému faktu židovského prarodiča nebolo odvolania?

Nielen že je veda predmetom spoločenských predsudkov a prispôsobí sa aktuálnym potrebám (pozri napr. vyradenie homosexuálnej orientácie zo zoznamu chorôb, alebo rýdzo vedecké argumenty v prospech 12-týždenej hranice pre potraty). Veda a obzvlášť ne-viera je veľmi účinným nástrojom štátnej moci, pretože keď spochybni vieru v Boha, nevyhnutne rúca automatickú hradbu voči absolutizovaniu čohokoľvek; V tom spočíva oná negatívna teológia, a tu leží i motivácia – v histórii toľkokrát trpená – viesť vojnu za ne-vieru. Keď sa Dawkins vysmieva Amishom, že jazdia na kočoch a obliekajú sa podľa módy spred 200 rokov⁶⁹, vypovedá to o ňom viac než si myslí – ak mu prekážajú títo

67 ROBINSON: op. cit.

68 POSPÍŠIL: op.cit.

69 Porov. DAWKINS: The God Delusion, 342.

neškodní pacifisti, je rovnaký ako soviety, arogantný a s nábehom na – vedeckú – eugeniku.

Verným dokladom o odhodlanosti kresťanstva stavať sa proti každej ideológii je pápežská encyklika *Mit brennender Sorge* proti nacizmu, ktorá je najvlastnejším vyjadrením vzťahu kresťanstva k pozemskému poriadku: „Kto rasu alebo národ, alebo štát, alebo štátnu formu, alebo nositeľov štátnej moci, alebo iné hodnoty spoločenského života - ktoré v rámci pozemského poriadku zaujímajú dôležité a ctihodné postavenie - vytrháva z ich pozemskej hodnotovej stupnice a robí z nich najvyššiu normu všetkých ostatných, aj náboženských hodnôt a modloslužobnícky ich zbožňuje, ten prevracia a falšuje Bohom vytvorený a Bohom ustanovený poriadok.“⁷⁰

Na tomto mieste o tom hovorím aj preto, lebo plošné označenie náboženstva za nekritickú disciplínu, ktorej prívrženci sú schopní uveriť čomukoľvek, je jednoducho blúznením, a tým je i vyššie uvedená Dawkinsova námietka, že veriaci unikajú „tvrdým faktom“ keď sa snažia uchopiť mimozmyslovú realitu. Sú naozaj všetky náboženské skúsenosti nazierania na Boha psychiatrickým prípadom? Sú naplnenia prorociev Starého zákona skutočne čírou náhodou a *wishful thinking*? Sú zázraky a vyslyšané modlitby ilúziou? Je „pradôvera“ v zmysel existencie len antropomorfnou projekciou? Dawkins je ochotný sa týchto tvrdení držať, pretože mu veľmi dobre zapadajú do jeho jednoduchej definície viery. Ak by sme ale pripustili, že niektorí veriaci majú dôvody pre svoje presvedčenie, a skúmali, aké tie dôkazy sú, zrejme by sme sa dopracovali aj k niečomu inému ako k evolučne podmienenej chorobnej potrebe nepochybniteľnej authority.

Znova použijem citáciu od Thomasa Nagela: „Slepá viera a autorita dogmy sú nebezpečné; názor, že tento svet môžeme skutočne pochopiť iba ako vyjadrenie mysle alebo zmyslu takým nie je. A je nerozumné nazdávať sa, že na odolanie prvému treba odmietnuť druhé.“⁷¹

70 PIUS XI: *Mit brennender Sorge*, 1937. <http://www.kbs.sk/?cid=1117033875>.

71 NAGEL: op. cit.

Záver

V predchádzajúcich riadkoch som sa snažil ukázať, že nový populárny ateistický prúd stojí na pochybných základoch, a to aj v snahe vyvrátiť samotnú Božiu existenciu, aj v poukazovaní na jej neúčinnosť pre mravný život.

V prvej časti som sa snažil poukázať na protirečivosť redukcionistického pohľadu na realitu menom scientizmus, ktorý vedie k samo-popierajúcemu myšlienkovému postupu: empirická realita je všetko čo existuje; veda pokrýva všetko ľudské poznanie; veda nepozoruje Boha; Boh neexistuje. Keďže ale prvá téza nie je overiteľná jedinými legitímnymi prostriedkami, všetko čo z nej vyplýva je spochybniteľné. Ďalej som zápasil s Dawkinsovým „747 gambit“ a otázkou Božej komplexnosti, s univerzálnosťou evolúcie ako náhrady Boha, a napokon reagoval na Dawkinsovu dodatočnú obranu s použitím reformovanej epistemológie, mystickej skúsenosti a charakterizácie kresťanskej dogmy.

Napokon možno schému spochybňovania ateizmu z úvodu vidieť zároveň ako obhajobu racionality viery dvoma spôsobmi:

1. Sémanticky vtesnať vieru do racionality buď
 - a. hájením viery ako vyplývajúcej z logických alebo materiálnych dôkazov, alebo
 - b. oslabením štandardných definícií dôkaznosti a racionality, aby nimi viera prešla,
2. Útočiť na epistemologickú podstatu racionality a ukázať, že niektoré presvedčenia, aj keď nepodoprené dôkazmi, sú platné, pretože ich možno intuitívne uchopiť.

Prvý bod, ku ktorému sa tiahne väčšina tu spomenutých argumentov, zodpovedá tým, ktorí zdôrazňujú, že viera sa zaoberá vecami mimo záber racionality. Druhý bod je zas blízky tým, čo tvrdia, že viera je podmienkou racionality. Krajnou možnosťou, ktorou sme sa tu nezaoberali, je fideisticky označiť vieru za iracionálnu.

Ďalej, pri posudzovaní užitočnosti Boha pre morálku, noví ateisti jednak veľmi jednostranne poukazujú na násilné dejiny náboženstva, zúfalo nedostatočnou teológiou

interpretujú biblické texty⁷², a napokon výrazne podceňujú vplyv náboženstva na utváranie etiky.

Tak či onak si ale musím položiť otázku, čím je dnešná doba taká výrazná, že práve ona je svedkom takého rozmachu novej vlny ateizmu, ktorý nie je ničím len slabším odvarom tých predchádzajúcich. Dôvodov je zrejme viacero. Za ostatných 50 rokov nabral vedecko-technický rozvoj závratnú rýchlosť, a my na Západe sme priamo nijako nezažili potenciálnu ničivosť jeho výsledkov. Studená vojna skončila bez „zaručenej vzájomnej deštrukcie“⁷³, významné zlepšenie kvality života je možné pociťovať nie za dobu jedného života, ale už v priebehu niekoľkých rokov, výtobytky techniky sú všadeprítomné. Niet teda divu, že idealistický optimizmus z konca 19. storočia sa vracia, a s ním aj pocit dostatočnosti človeka a absolútnej pravdivosti vedy.

Druhým faktorom je zrejme viditeľnejšia prítomnosť náboženstva v politike. Na jednej strane islamistický terorizmus a jeho nepochopiteľní samovražední atentátnici jednoznačne dokazujúci ničivosť náboženstva, a na druhej nedávny vzostup náboženských skupín v Bielom dome a ich neo-konzervatívnej agendy.

Nemôžem tu ale opomenúť aj pohľad do vnútra Cirkvi. Fakt, že dielo nových ateistov vzbudilo taký ohlas nie je spôsobené prevratnosťou myšlienok, ktoré hlásajú. O tých sa viedla a bude viesť debata celé tisícročia, a teória evolúcie na tom nič nezmení. Naopak popularitu si zaslúžili vďaka obratnosti ich slovníka a marketingu. Píšu a prednášajú jazykom prístupným širokej verejnosti, s humorom, bez servítky politickej korektnosti a svoje dielo podporujú rozsiahlymi propagačnými akciami. Je smutné konštatovať, že prakticky žiadna knižná kritika nových ateistov sa príťažlivosťou nevyrovná ich vyzývateľom, nehovoriac o tom, že veľký počet najviditeľnejších a mnou citovaných autorov sú sami buď agnosticci alebo dokonca ateisti. Prečo nedokáže Cirkev adekvátne reagovať? Má pravdu, a nevie ju podať inak v inej ako vážnej, teologickej, neprístupnej reči.

72 Mimochodom, je zaujímavé, že kreacionistom je vytýkaný práve biblický literalizmus – doslovné vykladanie Biblie – a pritom sa rovnakého dopúšťajú ich samotní kritici.

73 ktorej hrozba bola v skutočnosti dôsledkom ochoty vedcov spolupracovať v mene vedy a pokroku na akomkoľvek projekte.

Vraví sa, že treba začať od seba, no z podstaty vedeckej práce mohol tento môj text len pripraviť niekoľko podnetov pre ľudí, ktorí majú dar z vedeckého textu vytvoriť bestseller.

V tejto práci bol zväčša priestor len pre kritiku, ktorá je vždy len prvou polovicou serióznej práce, a tak pre ďalšie, konštruktívnejšie uvažovanie odporúčam mimoriadne kvalitnú recenziu Dawkinsovho Božieho bludu od profesora literárnej teórie, marxistu a bývalého katolíka (sic!) Terryho Eagletona⁷⁴. V nej autor, zaiste disponujúci vyššie spomenutým darom, okrem štipľavej kritiky Dawkinsa veľmi zrozumiteľným svetským jazykom predstavuje jadro mainstreamovej kresťanskej teológie⁷⁵. A aj keď považujem diela nových ateistov za plné predsudkov, dezinformácií a demagógie, myslím, že práve v debatách na ne nadväzujúcich tkvie veľký prínos otvoreného prejavu ateizmu.

74 EAGLETON, op.cit.

75 Pre chuť uvádzam dva vlastné preklady: „A tak to tu máme, priamo z úst samotného pána Verejná Veda, že okrem niekoľkých lokálnych, dočasných štikútov (=štyknutí) ako sú ekologické katastrofy, hladomory, etnické vojny a nukleárne púšte, Dejiny sú na neustálom nezastaviteľnom vzostupe“ alebo „Kresťanstvo hovorí, že tí, ktorí sú schopní sa dívať na ukrižovanie a žiť, prijať, že traumatickou pravdou ľudských dejín je zmučené telo, môžu mať šancu nového života (...). Tí, ktorí nevidia tento hrôzostrašný obraz znetvoreného nevinného ako pravdu dejín budú pravdepodobne vyznávačmi ružovo-okuliarnatej povery známej ako nekonečný ľudský pokrok, ktorej je Dawkins plnokrvným obhajcom. (...) Ústrednou doktrínou kresťanstva teda nie je, že Boh je bastardom. Je to, slovami neskorého dominikánskeho teológa Herberta McCabeho, že ak nemiluješ, si mŕtvy, a ak miluješ, zabijú ťa. Toto sú tie vaše veľkolepé vzdušné zámky a ópium ľudstva.“ (Tamže.)

Zoznam použitej literatúry a prameňov

- AIKMAN, David: Puncturing Atheism, in: Christianity Today, 51 (10), 2007.
- BALTIMORE, D.: A Defense of Atheism, in: American Scientist 95 (1):75-76, 2007.
- CARTER, Joe: The Reformed Epistemologist's Invisible Gardener, in: First Thoughts, <http://www.firstthings.com/blogs/firstthoughts/2009/12/18/the-reformed-epistemologists-invisible-gardener>.
- DAWKINS, Richard: My critics are wrong to call me dogmatic, says Dawkins, in: The Times, 12.2.2007. <http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/letters/article1368831.ece>.
- DAWKINS, Richard: The God Delusion, Ealing: Bantam Press, 2006.
- DAWKINS, Richard: Unweaving the Rainbow, Boston: Houghton Mifflin, 1998.
- EAGLETON, Terry: Lunging, Flailing, Mispunching, in: London Review of Books, http://www.lrb.co.uk/v28/n20/eag101_.html.
- FEEHAN, John: Beyond Omega“, in: Studies 96 (383), <http://www.studiesirishreview.ie/j/page540>.
- FILIPI, Pavel: Křesťanstvo. Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví. Brno: CDK, 2006.
- GOTTLIEB, Anthony: Of God and Gardens, in: Intelligent Life, 4 (2009).
- HALÍK, Tomáš: O ateismu, pochybnostech a víře, 2005, www.halik.cz/clanky/o_ateismu_pochybnostech_vire.php.
- HAUGHT, J. F: Amateur atheists, in: Christian Century, 2008.
- Hermeneutický kruh, in: Filozofický slovník, http://ii.fmph.uniba.sk/~filit/fvk/kruh_hermeneuticky.html
- JOHNSON, Phillip E.: Prime Removers, in: Touchstone: A Journal of Mere Christianity, 20(2):11-12, 2007.
- Katechizmus katolíckej cirkvi, 2005, Trnava: Spolok svätého Vojtecha.

- LIDDLE, Rod: A man who believes in Darwin as fervently as he hates God, in: *The Spectator*, 6.12.2006, http://www.spectator.co.uk/essays/all/26844/part_6/a-man-who-believes-in-darwin-as-fervently-as-he-hates-god.shtml
- MANZI, Jim: *The Origin of Species, and Everything Else*, in: *National Review*, 59(18):42-46, 2007.
- McGRATH, Alister: *Has Science eliminated God? -- Richard Dawkins and the Meaning of Life*, in: *Science & Christian Belief* 17(2):115-135, 2007.
- McGRATH, Alister, McGRATH, Joanna C.: *The Dawkins Delusion?: Atheist Fundamentalism and the Denial of the Divine*. IVP Books, 2007.
- MURPHY, Seamus, SJ: *Science vs Religion*, in: *Studies* 96 (383), <http://www.studiesirishreview.ie/j/page537>.
- NAGEL, Thomas: *The Fear of Religion*, in: *The New Republic*, 26.10.2006, <http://www.tnr.com/article/the-fear-religion>.
- ORR, H. Allen: *A Mission to Convert*, in: *The New York Review of Books* 54 (1), 2007, <http://www.nybooks.com/articles/19775>.
- PIUS XI: *Mit brennender Sorge*, 1937. <http://www.kbs.sk/?cid=1117033875>.
- PLATINGA, Alvin, WOLTERSTORFF, Nicholas (ed.): *Faith and Rationality: Reason and Belief in God*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983.
- PLATINGA, Alvin: *Faith and Rationality*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983.
- PLATINGA, Alvin: *The Dawkins Confusion — Naturalism ad absurdum*, in: *Books & Culture, a Christian Review*, 2007, <http://www.christianitytoday.com/bc/2007/002/1.21.html>.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav: *Kde se bere tolik nenávisti?*, in: *Příloha Katolického týdeníku Perspektivy*, 07 (2010).
- RATZINGER, Joseph: *Úvod do křesťanství*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.
- RICHMOND, Patrick: *Richard Dawkins' Darwinian Objection to Unexplained Complexity in God*, in: *Science & Christian Belief* 19(2):99-116, 2007.

ROBINSON, Marilynne: The God Delusion, in: CommUnity of Minds, 20.10.2006.
<http://solutions.synearth.net/2006/10/20>.

SHERMER, Michael: Rational Atheism, in: Scientific American:44-46, 2007.

SCHOENBORN, Christoph Cardinal: Does science make belief in God obsolete? No, and yes, John Templeton Foundation, 4-6, <http://www.templeton.org/belief/essays/essays.pdf>.

Sväté písmo. 2008. www.svatepismo.sk.

The Atheist Bus Campaign: JustGiving, <http://www.justgiving.com/atheistbus>.

The God Delusion, in: Wikipedia, The Free Encyclopedia,
http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=The_God_Delusion#Philosophy_and_theology&oldid=212266392)

Pozn.: Všetky internetové zdroje sú uvádzané v stave ku dňu 27.04.2010.

Anglická anotácia

A Critique of “New Atheism”

London buses with atheistic banners in January 2009 were only one instance of an emerging stream of “new atheists” who in the name of Science proclaim the end of God. This thesis shall first present a twofold critique of the foremost activist of this movement, Richard Dawkins and his central volume “The God Delusion”, so that it eventually looks for an explanation for his surprising success. It will conclude that in spite of his boldness, Dawkins fails to present reasonable criticism of Christian theism. Since his popularity cannot be ascribed to any relevant innovative thought, its roots must probably be found in certain aspects of our time and perhaps in an inadequacy of the language of the Church.

Keywords: Atheism, Richard Dawkins, Existence of God, Christianity, Fundamental Theology